

Hongersnood in China 1958-1962

Vermoordde Mao 40 miljoen Chinezen?

Rene van der Weerden

januari 2012

Universiteit Utrecht Geschiedenis Cursus Honger

studentnummer: 3295834

Inleiding

In 1926 schreef Walther Mallory in *China, Land of Famines* over eeuwen van honger in China. In de loop van de twintigste eeuw verscheen steeds meer over hongersnoden in China. De politicoloog Andrew Nathan gaf in 1965 aan in *A history of the China International Famine Relief Commission*¹, dat hongersnoden van alle tijden waren in China. Oorzaken werden voornamelijk gezocht in de weersomstandigheden. Soms speelde de droogte een rol, dan weer een overvloed aan regen. Ook missionarissen maken melding van hongersnoden. Jonathan Spence² heeft het over hongersnoden in 1920-1921 maar ook in de jaren dertig en de jaren zestig vonden er verschillende hongersnoden plaats. De hongersnood van 1959-1961 is misschien wel het meest bekend, en springt er uit vanwege het enorme aantal doden die deze ramp geëist heeft.³ Na 1984 toen er voor het eerste vanuit de regering informatie vrij kwam volgden veel nieuwe publicaties. Een van de laatste werken hierover is van de Engelse historicus Frank Dikötter⁴ die deze hongersnood hoofdzakelijk verwijt aan Mao en daarnaast het beleid van de CCP.

De hongersnood van 1958 tot 1962 is niet los te denken van de Grote Sprong Voorwaarts, een massacampagne van Mao om China binnen afzienbare tijd een grootmacht te laten worden. De hongersnood was in hoofdzaak niet een probleem van een tekort aan voedsel. Ondanks een sterk teruglopende graanproductie, het belangrijkste voedingsmiddel in China in deze periode, was het land toch in staat om graan te exporteren. Er lijkt in de periode tussen 1958 en 1962 voldoende graan geproduceerd te worden om de bevolking van voldoende voedsel te voorzien. Toch was in de jaren tussen 1958 en 1962 een groot tekort aan voedsel voor velen, met name op het platteland. Een voedseltekort, of *Food Availability Decline (FAD)*, was tot in de jaren tachtig van de twintigste eeuw een afdoende verklaring voor een hongersnood. Het voedseltekort werd veroorzaakt door misoogsten als gevolg van weersomstandigheden en/of oorlogen. Hier kwam in 1981 verandering in door het werk van de Indiase econoom Amartya Sen⁵ die de oorzaken van hongersnoden eerder toedichtte aan onder andere een gebrekkige werking van het marktsysteem dat verantwoordelijk is voor de

¹ Nathan, Andrew James. *A History of the China International Famine Relief Commission*. (Cambridge 1965). Deze commissie werd opgericht na aanleiding van de zeer grote hongersnood in 1921 in het noorden van China. Deze commissie regelde de noodhulp, maar probeerde ook hongersnoden te voorkomen door in arme plattelandsgebieden economische ontwikkeling te stimuleren.

² Spence, J. *The Search for Modern China* (New-York 1990) 309, 457, 477-78, 582, 583,592,685.

³ De schattingen over het aantal doden als gevolg van de hongersnood lopen ver uiteen. Officiële cijfers over sterfte en geboorten in de periode van 1950 tot 1982 worden pas vrijgegeven in 1984, waarna de eerste berekeningen beginnen. Basil Asher, ea. (1984) komt op ongeveer 30 miljoen voor de periode 1958-1962. Jung Chang (London 2006) komt op 36 miljoen op basis van dezelfde statistieken. Jasper Becker (1996) gebruikt cijfers van Chen Yizi, een ambtenaar die in 1979 met een onderzoeksteam het aantal doden onderzocht en in 1989 vluchtte naar de Verenigde Staten en komt op 46 miljoen doden. Frank Dikötter (2011) houdt het op 45 miljoen, maar geeft aan dat er historici zijn die vermoeden dat het echte cijfer zelfs uitkomt op 50 tot 60 miljoen doden.

⁴ Dikötter, Frank. *Mao's massamoord, De geschiedenis van China's meest vernietigende catastrofe, 1958-1962* (Antwerpen 2011)

⁵ Sen, A. *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation* (Oxford, 1981)

voedselverdeling. Zijn *'entitlement approach'* werd de tegenhanger van *FAD* waarbij de rol van de mens, als een belangrijke invloedsfactor gezien werd op de beschikbaarheid en de verdeling van voedsel. *Entitlement* is het aanspraak kunnen maken op of zeggenschap kunnen hebben over bepaalde factoren die het mogelijk maken om aan voedsel te komen. Zo zouden bijvoorbeeld het bezit van eigen grond en productiemiddelen ervoor kunnen zorgen dat er voldoende voedsel geproduceerd kan worden. Een goede marktwerking zorgt voor de verspreiding van voedsel. De oorzaken van hongersnoden werden meer gezocht, en vaak ook gevonden, in het handelen van mensen en de werking van instituties, in plaats van de gevolgen van natuurrampen als overstromingen, droogte, cyclonen of moessons die hele oogsten in een keer konden vernietigen. De mens en meer specifiek, het politieke systeem met haar instituties, werd verantwoordelijk voor de voedselvoorziening. Dit politieke systeem werd in China beheerst door de CCP, de Communistische Partij die onder leiding stond van haar voorzitter Mao Zedong. De instituties werden aangestuurd door de partij.

Toen de CCP in 1949 aan de macht kwam werd China een socialistische staat. Dit had grote gevolgen voor de samenleving en naar we later zullen zien ook voor de voedselvoorziening. Zo werden tijdens het Eerste Vijfjarenplan van 1954 tot 1957 de markten verboden. De staat ging zorg dragen voor de verdeling van het voedsel. Met alle gevolgen van dien. Ook werd tijdens deze jaren het privébezit afgeschaft. Grondeigenaren werden weggejaagd, veroordeeld of geëxecuteerd en het land werd verdeeld onder de boeren. Niet dat ze iets te zeggen hadden over het stuk land want het kwam in bezit van een overkoepelende coöperatie die uit 20 tot 30 huishoudens bestonden. Later zouden deze coöperaties uitgroeien tot 100 tot 120 huishoudens totdat ze tijdens de Grote Sprong Voorwaarts aan het einde van 1958 samengevoegd zouden worden tot enorme communes. Het centraliseren van de verdeling van voedsel gaf het centrum, de CCP een enorme macht. Het geproduceerde voedsel moest verdeeld worden. Een deel moest naar die gebieden waar weinig geproduceerd werd. Met name de steden en industriële gebieden. De grootte van dit deel werd bepaald door de CCP. Een procent meer voor deze gebieden betekende in de meeste gevallen een procent minder voor de rurale gebieden. Wanneer de voedselhoeveelheid ruim voldoende is zijn de risico's te overzien maar bij schaarste kan één procent het verschil zijn tussen leven of dood voor miljoenen mensen.

De verdeling van het voedsel wordt gezien als een van de belangrijkste verklarende factor als oorzaak van de hongersnood. De CCP en Mao staan in die zin in het midden van de hongersnood. De CCP droeg productiequota op aan de communes en hoeveel ze af moesten staan ten behoeve van de steden. Deze *'urban bias'* werd een steeds groter deel van de totale voedselproductie doordat de nadruk van de Grote Sprong Voorwaarts steeds meer kwam te liggen op de industriële ontwikkeling van China. Grote industriële projecten werden met technische hulp van de Sovjet-Unie gestart, vaak betaald met graan. Boeren werden letterlijk van het land gehaald om te gaan werken in de industrie of aan grote irrigatieprojecten.

China was dus georganiseerd volgens een socialistische systeem waarbij het privébezit grotendeels opgeheven was, de markten uitgeschakeld waren en waarin de staat zorg droeg voor de verdeling van het voedsel. Deze staat werd gedomineerd door de CCP, met als voorzitter Mao. Volgens Frank Dikötter was Mao de grote architect binnen de partij en met zekerheid de initiator van De Grote Sprong Voorwaarts. Wat was de rol van Mao binnen de partij en welke van zijn beslissingen of die van partijleden zouden leiden tot de hongersnood?

Om deze vraag te beantwoorden is het nodig om beter te weten hoe de CCP werkte. Dit zal in het eerste hoofdstuk besproken worden. Hoe bestuurde de partij het land en hoe vond de besluitvorming plaats? Daarnaast wordt De Grote Sprong voorwaarts verbonden aan de hongersnood. Welke besluiten kwamen hieruit voort en droegen in grote mate bij tot de hongersnood. In het tweede hoofdstuk worden de belangrijkste oorzaken van de hongersnood verklaard en wordt er gekeken welke besluiten daar aan ten grondslag lagen. Werden deze besluiten genomen door Mao of door de CCP? Dit is hoeverre dat goed te achterhalen is.



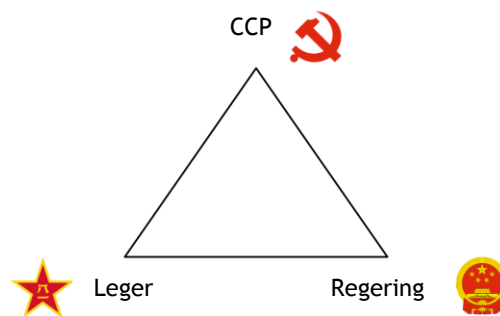
6

1 De CCP en de Grote Sprong Voorwaarts

1.1 In mei 1958 begon de Grote Sprong Voorwaarts. De CCP onder leiding van Mao was sinds 1949 aan de macht en wilde de economische ontwikkelingen in China versnellen. Hij was erop gebrand de Sovjet-Unie

voorbij te streven, zeker nadat Chroetsjov de mythe van Stalin had ontkracht in 1956. Mao voelde dit als een vernedering omdat hij Stalin bewonderde.

Chroetsjov werd als revisionist neergezet en China zou het vaandel van het socialisme overnemen van de Sovjet-Unie. Dit om te illustreren dat er ideologische drijfveren aan de basis lagen van de vele beslissingen die zouden volgen. Mao werd in 1949 de voorzitter van de CCP en in de praktijk ook de leider van China. Hoe de partij ingericht was en hoe zij haar macht uitoefende wordt hieronder uitgelegd. Daarnaast wordt een overzicht gegeven van de beslissingen die genomen werden tijdens de Grote Sprong Voorwaarts en die grote invloed hebben gehad op de ernst van de hongersnood.



1.2 In 1949 was de CCP de machtigste partij geworden in China. Er was een burgeroorlog aan vooraf gegaan om de nationalist, de politieke tegenstanders onder leiding van Chang Kai-Shek, te verslaan. De nieuwe regering van China stond onder leiding van Mao die tegelijkertijd de voorzitter van de CCP was. Hij riep op 1 oktober 1949 de Volks Republiek China uit. De CCP werd vooral gesteund door de boeren maar verwierf in de eerste jaren veel aanhang in de steden. Het staatsbestuur bestond uit de regering, het leger en de CCP.

Binnen deze machtsstructuur was de Partij, de CCP het belangrijkste. De CCP werd geleid vanuit het Centrale Comité. Hierin zaten vanaf 1949 honderd vierenveertig leden.

⁶ Leiders van de CCP aan het begin van de jaren vijftig van de twintigste eeuw.
<http://factsanddetails.com/china.php?itemid=309>

Veertien hiervan waren lid van het Politburo, dat weer geleid werd door een Permanente Commissie van vijf personen. De formele regering was de *Central People's Government Council*, ofwel de Centrale Volksregering. Deze bestond uit vijfenvijftig leden en werd voorgezeten door Mao Zedong. Direct daaronder, zes vicevoorzitters waarvan er twee ook in de Permanente Commissie van de CCP zaten. Het was een soort marionettenregering van de partij. Vanuit de CCP spreidde zich een web van invloed uit over de samenleving. In alle tweeëntwintig provincies was er een partijkantoor, net als in de twee stadsprovincies Beijing en Shanghai en in de vijf autonome gebieden. Deze provincies waren onderverdeeld in 2200 districten met bijbehorend districts bureau. Vanuit deze districten werden de bewoners ingedeeld in lokale units, de *danwei* die afzonderlijk aangestuurd werden door kaderleden van de CCP. In totaal waren er ongeveer één miljoen bijkantoren van de CCP waar deze kaderleden de laatste instructies van het Politburo uitvoerden.

Partijleden uit het hele land kozen tijdens het Partijcongres de leden van het Centraal Comité. Dit gebeurde niet regelmatig, in ieder geval in 1949 en in 1956 en daarna pas weer in 1969. In 1956 werd het achtste Centraal Comité gekozen. De vergaderingen hiervan werden plenaire vergaderingen genoemd, of plenum en de belangrijkste beslissingen werden hier genomen. Maar omdat het Centrale Comité te groot was om regelmatig overleg te hebben koos het uit haar midden het Politburo wat het centrum van de macht werd. Vanaf 1956 werd uit deze groep een Permanente Commissie gekozen.⁷ Dit waren in 1958 Mao Zedong als voorzitter, Liu Shaoqi, Zhou Enlai, Zhu De en Chen Yun. Door de dubbele petten die de leiders droegen was er sprake van een totale verstengeling van de Communistische Partij en de regering. De andere machtsfactor was het leger. Mao zorgde ervoor dat de plaatselijke macht van commandanten ingeperkt werd en dat het direct onder leiding kwam van een Ministerie van Defensie. "Political power grows out of the barrel of the gun. Our Principle is that the party commands the gun and the gun shall never be allowed to command the party."⁸

De invloed van de CCP op de samenleving werd versterkt door massaorganisaties en massacampagnes. De massaorganisaties waren de federatie van literatuur en kunst, een vereniging die de vriendschappelijk banden tussen de Sovjet-Unie en China bekrachtigde, de federatie voor de democratische jeugd en de federatie voor vrouwen. Naast deze enigszins statische organisaties moesten de massacampagnes juist bijdragen tot het revolutionaire karakter van de veranderingen die plaats moesten vinden om China in grote vaart te ontwikkelen. Mao was een van de grote aanjagers van deze campagnes, zonet de grootste. Hij begon hiermee al vlak na de oprichting van de Volksrepubliek. In 1950 buitte hij de anti-Amerikaanse sentimenten uit die versterkt werden door de Koreaanse Oorlog. Deze campagne richtte zich ook tegen buitenlanders in China. Hierna volgde een campagne tegen de

⁷ Dietrich, Craig, *People's China, A Brief History* (New York 1998) 59.

⁸ Ellis Joffe, *Party and Army: Professionalism and Political Control in the Chinese Officer Corps, 1949-1964* (Cambridge, 1965) 57.

contrarevolutionairen die lid waren geweest of in het leger hadden gediend van de Kwomintang.⁹ Tegelijkertijd moesten wapens ingeleverd worden en een eerdere maatregel uit 1949 werd opnieuw bekrachtigd; iedereen boven de vijftien jaar was gebonden aan zijn verblijfplaats en moest toestemming vragen aan de plaatselijke autoriteiten om te verhuizen.¹⁰

In 1951 richtte een volgende massacampagne zich tegen corruptie, verspilling en onwillende bureaucraten onder de leden van de Communistische Partij, de overige bureaucraten en de managers van fabrieken en andere bedrijven. Deze campagne werd de 'Three Anti campaign' genoemd en werd opgevolgd in 1952 door de 'Five Anti Campaign' die zich richtte tegen de bourgeoisie in de steden. Nadat de grootgrondbezitters en de landheren al aangepakt waren in 1949 waren nu de zakenlieden aan de beurt. Ze werden bestempeld als kapitalisten en elementen tegen de staat. Intimidatie volgde, arbeiders keerden zich tegen hun bazen. "Vrijwillige confessies" werden afgedwongen. Kaderleden verkondigde de antikapitalistische boodschappen door het hele land.

'The main purpose of the campaigns was to assert government control over workers; organizations, and to end the independent modes of operation of capitalists and bureaucratic functionaries. [...] The techniques of group pressure employed in the Three Anti and Five Anti movements did not end with the campaign in April. On the contrary, worker-employer meetings now became a regular part of most businesses, and the pressures brought by workers and party cadres prevented employers from running their own businesses in their own way.'¹¹

In 1957 volgde een nieuwe massacampagne; Laai Honderd Bloemen Bloeien. Iedereen kon zijn kritiek uiten op de CCP. Mao hoopte op een zelfreflectie waar de partij beter van zou worden. Hij was ook van mening dat hij de intellectuelen en wetenschappers nodig had voor de ontwikkeling van China. Maar er werd zoveel kritiek geleverd door intellectuelen, studenten en partijleden dat hij de campagne beëindigde. De kritiek had de CCP moeten versterken, maar het tegendeel leek het geval te gaan worden. De verdeeldheid binnen de partij was aan het licht gekomen en verraste Mao op een negatieve manier. Als reactie werd in juli van datzelfde jaar een nieuwe campagne gestart tegen rechtse elementen, zoals de criticasters werden aangeduid. Aan het einde van het jaar waren meer dan 300.000 intellectuelen als 'rechts' bestempeld, vervolgd en te werk gesteld in werkkampen. In datzelfde jaar, 1957 was het Eerste Vijfjarenplan afgelopen. De resultaten overtroffen de verwachtingen maar in het laatste jaar was de groei van onder andere de graanproductie minder groot geweest als de jaren daarvoor. Mao

⁹ Tussen 1945 en 1949 had er een burgeroorlog gewoed in China tussen de Nationalisten onder leiding van Chiang Kai-Shek en de socialisten onder leiding van Mao. De nationalisten vluchtten massaal naar het huidige Taiwan waar een jaar eerder Chiang Kai-Shek al de Republiek China uitgeroepen had.

¹⁰ Spence, J. *The Search for Modern China* (New York 1990) 535.

¹¹ Spence, *The Search*, 540.

was bang dat het revolutionaire karakter zou verdwijnen en bedacht een nieuwe massacampagne. Chroetsjov had net verklaard, na het lanceren van de eerste satelliet om de aarde, dat hij de Verenigde Staten binnen vijftien jaar voorbij zouden streven. Mao wilde voor Chroetsjov niet onder doen en verklaarde dat China binnen 15 jaar Groot-Brittannië voorbij zou streven.

Deze nieuwe campagne werd De Grote Sprong Voorwaarts. China zou op 'twee benen moeten lopen'. Zowel de agrarische als de industriële sector zouden in versneld tempo ontwikkeld moeten worden. Om dat te bereiken werden in de herfst van 1958 de coöperatieven samengevoegd tot grote communes. Mao wilde hiermee nog meer grip krijgen op de graanproductie. Deze communes waren grote samenwerkingverbanden die op een militaristische wijze geleid werden door enthousiaste kaderleden van de CCP. De commune produceerde een opgelegd aantal goederen. Deze overgang was bijzonder complex. Beslissingen moesten genomen worden over de ideale grootte, de te planten gewassen, de mate van mechanisering en de organisatiestructuur. Wie zou het voor het zeggen hebben binnen de commune? Speelde sociale klasse nog een rol? ¹² Het was ook een plan om China internationaal op de kaart te zetten, misschien zelfs om het socialistische vaandel over te nemen van de Sovjet-Unie. In een intern document dat circuleerde onder communisten in januari 1958 had Mao geschreven:

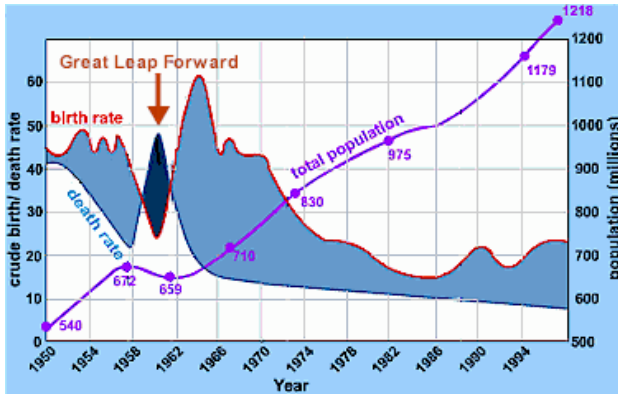
"Continuing revolution. Our revolutions come one after another. Starting from the seizure of power in the whole country in 1949, there followed in quick succession the anti-feudal land reform, the agricultural co-operativization, and the socialist reconstruction of private industries, commerce, and handicrafts.

[...] Now we must start a technological revolution so that we may overtake Britain in fifteen or more years. [...] After fifteen years, when our foodstuffs and iron and steel become plentiful, we shall take a much greater initiative. Our revolutions are like battles. After a victory, we must at once put forward a new task. In this way, cadres and the masses will forever be filled with revolutionary fervour, instead of conceit." ¹³

1.3 De CCP had in negen jaar tijd haar machtspositie enorm verstevigd in China. Het was de dominante partij in de regering en had daarnaast grip gekregen op het leger, waardoor dit laatste geen politieke invloed meer had. Het belangrijkste orgaan binnen de CCP werd het Politbureau. Hier zaten de belangrijkste beleidmakers in en het werd voorgezeten door Mao Zedong. Zijn macht was in 1958 groot maar hij was niet onaantastbaar. De verantwoordelijkheden van de leiders en de partij zijn moeilijk uit elkaar te halen. Ook in de literatuur wordt vaak niet duidelijk aangegeven waar de beslissingen precies genomen werden. Met Grote Sprong Voorwaarts probeerde Mao het revolutionaire karakter te behouden om de

¹² Spence, *The Search*, 549.

¹³ Jerome Chén, *Mao Papers: Anthology and Bibliography* (New York, 1979) 402.



16

ontwikkeling van China versnellen. De nieuwe slogan; 'alles op alles zetten, hoog mikken en meer bereiken, snellere en meer economische resultaten' werd tot nieuwe partijlijn verheven.¹⁴ Mao was de bedenker van deze Grote Sprong¹⁵ die uiteindelijk miljoenen Chinezen zou laten verhongeren.

2 Hongersnood 1958-1962

2.1 Hoe de nieuwe slogan inhoud moest gaan krijgen was niet meteen duidelijk, met name doordat niet alle leiders in de top van de partij het er over eens waren of het steeds hoger stellen van de doelen wel reëel was. Toch lukte het Mao om zijn revolutie door te zetten en De Grote Sprong Voorwaarts begon in de winter van 1957-1958 met enorme waterbeheerprogramma's waarvoor miljoenen boeren van het land werden gehaald. Dit was ook het begin van de allergrootste hongersnood die tot nu toe bekend is. De tabel hierboven geeft een indruk hoe groot de verschuivingen waren in de geboorte en sterftcijfers. De stijging van de sterftcijfers wordt dan voornamelijk veroorzaakt door de hongersnood, hoewel Dikötter ervan uitgaat dat 2 tot 6% omgekomen is door geweld van het regime. De term hongersnood wordt hieronder kort uitgelegd. Vervolgens wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste oorzaken van de hongersnood en wordt bekeken hoe de besluitvorming hieromtrent was. Is het duidelijk wie welke besluiten nam?

2.2 FAD en Entitlement

Een hongersnood werd tot de jaren zeventig van de vorige eeuw uitgelegd met de term *Food Availability Decline* (FAD). Een tekort aan voedsel zou leiden tot hongersnoden. Deze tekorten konden ontstaan door oorlogen of natuurrampen waardoor oogsten verloren raakten. In China vonden in die periode geen oorlogen of natuurrampen plaats.¹⁷ Toch was de graanproductie in de periode 1958-1962 sterk teruggelopen maar dat hoefde nog niet te

¹⁴ Roderick MacFarquhar, *The origins of the Cultural Revolution*, 2 (New York 1983)16-17.

¹⁵ Dit wordt bevestigd door Frank Dikötter (2011) 13 en hij verwijst daarbij naar twee eerder gepubliceerde werken van Alfred L. Chan, *Mao's Crusade: Politics and Policy Implementation in China's Great Leap Forward* (Oxford 2001) en Frederick C. Teiwes en Warren Sun, *China's Road to Disaster: Mao, Central Politicians, and Provincial Leaders in the Unfolding of the Great Leap Forward, 1955-1959* (New York 1999). Ook *The Cambridge History of China*, volume 14 (Cambridge 1987) 362-363 onderschrijft dit.

¹⁶ <http://geographyfieldwork.com/ChinaDemographicTransition.htm>

¹⁷ Ó Gráda, Cormac, *Famine, A short History* (Princeton 2009) 241-254.

betekenen dat er een tekort aan graan was. Volgens sommigen¹⁸ was er meer dan voldoende graan om de bevolking te voeden. In 1981 werd dit idee van Food Availability Decline aangevallen of juist genuanceerd door Amartya Sen in *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation*.¹⁹ Hij stelde dat in de meeste gevallen van hongersnood er helemaal geen sprake was van een tekort aan voedsel maar dat mensen stierven omdat ze niet de beschikking hadden over voedsel. Anders gezegd; het voedsel was er wel maar kwam niet bij de mensen. De reden hiervoor zocht Sen in verschillende factoren zoals de marktwerking, de zeggenschap over voedsel, het bezit van productiefactoren en de prijsverhoudingen van verschillende producten. Zijn *Entitlement Approach* werd toonaangevend in de literatuur over voedseltekorten en hongersnoden. *Entitlement* omschreef hij als, "the set of alternative commodity bundles that a person can command in a society using the totality of rights and opportunities that he or she faces."²⁰

Hierdoor verschoof de aandacht voor de oorzaken van hongersnoden van natuurrampen of oorlogen naar het optreden van de mens. Dit was een gevoelige verandering van inzicht. Nu konden regeringen aangesproken worden op voedseltekorten en hongersnoden. Sen ging uiteindelijk zover dat hij stelde dat een hongersnood zelden veroorzaakt werd door FAD maar bijna altijd een gevolg was van beperkte of onvoldoende toegang tot voedsel. In zijn theorie speelt de markt een belangrijke rol, maar de overheid draagt ook bij door te zorgen voor een goede gezondheidszorg, goed onderwijs, huisvesting en het creëren van banen.

De Chinese econoom Dennis Yao Tang merkte terecht op dat deze *Entitlement Approach* hoofdzakelijk gerelateerd was aan kapitalistische of westerse staten.²¹ Of de theorie ook van toepassing was op socialistische maatschappijen was nog nauwelijks onderzocht. Enkele essentiële factoren van de theorie zijn namelijk wezenlijk anders in een socialistische maatschappij. In China werden bijvoorbeeld prijzen voor producten vastgesteld door de regering en niet door de marktwerking van vraag en aanbod. De markten werden zelfs afgeschaft en de overheid nam de taak op zich om het voedsel te verdelen. Dit was een enorme verantwoordelijkheid en een kleine fout in de planning zou al catastrofale gevolgen kunnen hebben voor velen. Landarbeiders produceerden niet meer voor zichzelf en konden ook niet meer een overschot verkopen op de markt. Ze produceerden de hoeveelheid die opgedragen werd door de overheid. Ook Dikötter sluit zich aan bij de Entitlement Approach als hij de massamoord van Mao beschrijft, maar gaat er niet heel gedetailleerd op in. Hij heeft het met name over de grote waterbeheercampagne waardoor miljoenen dorpsbewoners gedwongen werden hieraan mee te doen. Er ontstonden op het platteland veel grotere bestuurlijke

¹⁸ In *The Institutional Causes of China's Great Famine* (2010) bewijzen de economen Xin Meng, Nancy Qian en Pierre Yared dat er meer dan voldoende graan geproduceerd werd per hoofd van de bevolking. Zij stellen dan ook dat juist de verdeling van dit graan het grote probleem was.

¹⁹ Sen, A. *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation* (Oxford, 1981)

²⁰ Sen, A. *Resources, Values and Development* (Oxford 1984) 497.

²¹ Yang, D.T. *China's Agricultural Crisis and Famine of 1959-1961: A Survey and Comparison to Soviet Famine* (Comparative Economic Studies, 2008) 3.

eenheden, de volkscommunes die zelfvoorzienend moesten zijn. Wie precies deze besluiten nam en wanneer blijft enigszins onduidelijk. Toch wijst Dikötter de beschuldigende vinger duidelijk naar Mao. Is dit terecht?

2.2 de hongersnood 1958-1962

De waterbeheercampagnes waren het begin van de Grote Sprong Voorwaarts en aan het einde van januari 1958 hadden ongeveer 100 miljoen landarbeiders door de irrigatiewerken 7,8 miljoen hectare grond gewonnen voor de landbouw.²² De zomer van dat jaar begon de grote campagne om alle landbouwactiviteiten onder te brengen in communes. Op een vergadering van het Centrale Comité in augustus 1958 in Beidaihe was het enthousiasme niet te onderdrukken. De landbouwproductie was verdubbeld, of met de factor tien toegenomen. De cijfers die doorgegeven werden bleken later niet te kloppen, maar op dat moment was het geloof in de communes groot. De discipline was als in het leger en de productie vloog omhoog. In december van dat jaar waren 740.000 coöperatieven omgevormd tot 26.000 communes, bestaande uit 120 miljoen huishoudens. 99% van de landarbeiders. Door de overschatting van de graanproductie gingen de leden van het Centraal Comité ervan uit dat de voedselvoorraad veilig gesteld was. Nu er genoeg graan geproduceerd werd kon de aandacht verschoven worden naar de industrie. De staalproductie moest opgevoerd worden. Staalproductie was toch een equivalent voor vooruitgang. Mao had ook ten doel gesteld om binnen 15 jaar meer staal te produceren dan Groot-Brittannië. Via achtertuinaventjes werd zoveel mogelijk staal gesmolten. Potten, pannen, lantaarnpalen, gereedschappen werden aangevoerd om te smelten. Het gesmolten staal was van lage kwaliteit en het meeste kon uiteindelijk niet gebruikt worden voor industriële toepassingen. De gevolgen waren enorm. Huizen waren afgebroken om te dienen als brandstof voor de ovens, het leem werd gebruikt om het land mee te bemesten. Bossen werden ontgonnen.

De eerste geluiden over honger kwamen ook binnen. Tijdens een bijeenkomst van het Centrale Comité in december 1958 in Wuhan sloeg de eerder positieve sfeer om. Velen waren er nu van overtuigd dat campagnes te ver en te snel doorgevoerd waren, met name de enorme communes. Echt kritiek durfde men niet te leveren op Mao. Zijn macht was ongeëvenaard, wat bleek toen een van de leden, Peng Dehuai zich toch vrijelijk uitsprak over de Grote Sprong. Mao voelde zich aangevallen, legde zijn functie als staatshoofd neer, maar Peng werd wel uit het Centrale Comité verwijderd. Toch was de campagne een slag toegebracht en in januari 1959 vielen de eerste communes alweer uiteen in kleinere coöperatieven. In juli van het volgende jaar dreef Mao, overtuigd van zijn gelijk, de discussie op de spits.

Lenin, and Marx had all made mistakes, so why be surprised that he had too? If everyone insisted on emphasizing nothing but the negative side, then he himself would go to the contryside to lead the peasants to overthrow the government. If

²² Spence, *The Search*, 578.

those of you in the Liberation Army won't follow me, then I will go and find a Red Army, and organize another Liberation Army.²³

De voedseltekorten konden in het begin van 1959 niet meer ontkend worden. Varkens werden uit de stallen gejaagd omdat er geen voedsel meer voor ze was. Maar Mao had het Centrale Comité toch weer achter zich gekregen. Zijn vertrouwen in zijn campagnes was weer toegenomen en nu werden de steden met hun industrieën onderworpen aan dezelfde structuur van communes. Er werd enorm geïnvesteerd in de industrie, maar liefst 43,4 % van het nationale inkomen in 1959. Ondanks de graantekorten werd er nog graan geëxporteerd naar de Sovjet-Unie als betaling voor de geleverde machines en technologieën. De hoeveelheid graan per hoofd van de bevolking nam in deze jaren sterk af van 205 kilo in 1957 en 201 in 1958 naar 183 kilo in 1959 tot 156 in 1960. Zelfs in 1961 nam het af tot 154 kilo per persoon.²⁴ Het resultaat was een ongekennde sterfte door honger. Rapporten over slecht weer en mislukte oogsten werden al in 1981 gegeven door de CCP als eerste verklaring van de hoge sterftecijfers. Er was sprake van 'three years of natural calamities'. Maar ook voedselverspilling speelde hierbij een rol. De enorme schaalvergroting van de communes, waar grote gaarkeukens zoveel voedsel verspilde, door een overschatting van de hoeveelheid voedsel én het beleid dat arbeiders vaker op een dag moesten eten om zo nog harder te kunnen werken, zorgde ervoor dat er vaak teveel voedsel bereid werd. Overtollig voedsel werd weggegooid.

Daarbij ging de productiviteit van de arbeiders niet omhoog maar juist omlaag, met name door het ontbreken van prikkels. Arbeiders konden punten verdienen door harder te werken, maar dan alleen op basis van de teamprestatie. Met deze punten konden ze bijvoorbeeld meer voedsel krijgen. Gedemotiveerde arbeiders zorgde voor een afname van de productie. Dit heeft ook weer duidelijke raakvlakken met de *Entitlement Approach*, waarin het systeem bepaalt hoe en wanneer arbeiders beloond worden. In 1958 werden veel landarbeiders onttrokken aan hun arbeid omdat ze ingezet werden bij grote irrigatieprogramma's of ter werk gesteld werden in de industrie. Hierdoor bleven vele velden braak liggen of werden niet geoogst waardoor de voedselproductie terugliep. Volgens Chang nam het aantal landarbeiders tussen 1957 en 1958 af met 38 miljoen. Door bovenstaande factoren is de afname van de hoeveelheid graan te verklaren en FAD en *Entitlement* lopen dus enigszins door elkaar heen.

Niet alleen de afname van het beschikbare graan speelde een rol in de verhoging van het sterftecijfer in 1959. Chang²⁵ relateert ook de verschillende factoren aan *Entitlement*, zoals het *urban bias rationing system*. Een systeem waarbij steeds meer graan afgeroomd werd om de sterk groeiende bevolking van de steden te voeden. Opvallende factor hierbij is het radicalisme van CCP leden in provincies die als laatste 'bevrijd' werden door de socialisten in 1949. Yang beweert zelfs dat naarmate een provincie later bevrijd was dat het politiek radicalisme groter

²³ Spence, *The Search*, 582.

²⁴ Spence, *The Search*, 583.

²⁵ DT Yang, China's Agricultural Crisis and Famine of 1959-1961, *Comparative Economic Studies*, nr 50 (Blacksburg 2008) 8-27.

was en dat daardoor het sterftcijfer ook weer hoger lag.²⁶ Ook Kung en Lin onderschrijven dit in 2003²⁷. Ó Gráda geeft een tabel waar hij de vijf zwaarst getroffen provincies laat zien, te weten: Sichuan, Guizhou, Henan, Qinghai en Anhui. Wanneer we kijken naar het moment van bevrijding dan valt het inderdaad op dat de meeste van deze vijf provincies pas in een laat stadium bevrijd werden. Dit komt ook overeen met andere bronnen over de sterftcijfers in de verschillende provincies.

Terwijl de graanproductie dus vanaf 1958 begon af te nemen werd er ook nog steeds graan geëxporteerd. Sterker nog, volgens Johnson²⁸ werd er in 1959 meer graan geëxporteerd dan ooit tevoren. Volgens Dikötter speelde voor Mao ook mee dat hij het aanzien van China omhoog wilde houden, dat er meer dan genoeg graan was en dat China zelfs nog in staat was om te exporteren. Het sluiten van de plaatselijke markten en het beperken van de interregionale handel droeg ook bij tot de verhogen van het sterftcijfer en de beschikbaarheid van voedsel. De staat vorderde het graan en zorgde voor de verdeling ervan. China stond vol met wachtende treinen vol met graan om van het ene deel van het land naar het andere deel van het land vervoerd te worden. Maar door de beperkte werking van het spoorwegennet stonden veel treinen stil met daarin weggrottend graan.²⁹ Een laatste factor die volgens Yang, de hongersnood kan verklaren door *entitlement* was het gebrek aan gesystematiseerde nieuwsverspreiding en oppositie. Velen wisten niet precies hoe het er voor stond met de daadwerkelijke graanproducties en landopbrengsten. De productiecijfers werden opgeblazen om het centrale regime tevreden te stellen. De echte opbrengsten bleven verborgen. Ieder protest werd ontmoedigd door landelijke massa campagnes waarbij de protesterende meteen bestempeld werden als rechtse reactionairen.

2.3 De rol van Mao en de Partij

Om specifiek naar de rol van Mao en de Partij te kijken om te achterhalen waar het nu mis ging in de besluitvorming bespreek ik me hier nu drie factoren die volgens mij de grootste bijdrage hebben geleverd aan de omvang van de hongersnood.

Een eerste factor is de oprichting van volkscommune die ervoor moesten zorgen dat de graanproductie verder opgevoerd kon worden. Dit zorgde voor een enorme verandering in de rol van de staat. Zij werd nu verantwoordelijk voor de voedselverdeling. Markten werden uitgeschakeld en landarbeiders werden verplicht zich aan te sluiten bij een commune. Het recht op eigen bezit verviel, en personen konden niet meer vrij reizen van het ene gebied naar het andere. Zowel Dikötter, als Spence en MacFarquar geven aan dat dit idee in ieder geval van Mao kwam. Met deze communes hoopte hij de voedselproductie te verdubbelen. Toch waren er

²⁶ Yang, DL. *Calamity and reform in China: State rural society, and institutional change since the Great Leap Famine*. Stanford University Press (Stanford 1996)

²⁷ Kung, JK. en Justin Yifu Lin. The Causes of China's Great Leap Famine, 1959-1961. *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 52, No. 1 (Oktober 2003) 51-73.

²⁸ Johnson, DG. China's great Famine: Introductory remarks. *China Economic Review* 9 (1998) 103-109.

²⁹ Dikötter, *Mao's Massamoord*. 168.

twijfels binnen de top van de partij over dit plan. In de laatste jaren van het Eerste Vijfjarenplan, waar de collectivisatie steeds verder toegenomen was, bleek de productiviteit te haperen. 'Indeed, by the beginning of 1958, it was increasingly clear that contrary to expactations, agricultural growth had slowed since collectivization.'³⁰ Er waren dan ook leden van het Politburo die tegen de verdere collectivisering waren, zoals de premier Zhou Enlai, Li Fuchun en Chen Yun. Toch wist Mao zijn tegenstanders te overbluffen in de lente van 1958 en stuurde aan op een hogere graanproductie door het verder collectiviseren van de coöperatieven.³¹ De bewijsvoering hierover blijft vaag zo zegt Dikötter bijvoorbeeld; 'En de planners waren hevig gebiologeerd door de graanproductie en besloten een steeds groter deel van de boeren te dwingen zich op graan te concentreren - tot schade van de economie als geheel. Deze visie werd in 1959 vertaald in een politiek van het aanmoedigen van graanproductie boven al het andere.'³² Hoe dit precies verliep wordt niet verteld. Werd dit besloten door het Centraal Comité, of in het Politburo. Werd het besluit opgelegd aan de Centrale Regering en voerde deze het beleid uit. Het blijft allemaal onduidelijk. Toen bleek dat de volkscommunes uiteindelijk toch niet zoveel konden produceren als verwacht werd, onttrok Mao zich aan alle verantwoordelijkheid. 'Het vraagstuk van de volkscommunes was niet echt mijn zaak, Tan Zhenlin had toen de leiding - ik heb er maar een paar regels over geschreven.'³³

De productie zou uiteindelijk niet verdubbelen maar snel afnemen. De volkscommunes werkten niet zoals Mao het verwacht had. Deels kwam dat omdat hij niet goed op de hoogte was van wat er daadwerkelijk geproduceerd werd. Kaderleden gaven hogere productiecijfers door om de leiders tevreden te stellen. Deze tweede factor wordt door de meeste auteurs wel naar voren gebracht maar ook hierbij is moeilijk te achterhalen in welke mate dit gebeurde en op welke schaal. Toen Mao erachter kwam dat de productiecijfers niet klopte was hij teleurgesteld maar een onderminister van de provincie Guangdong bood redding. Hij stelde dat communes graan hadden gehamsterd en was een antihamstercampagne begonnen. Toen Mao hiervan op de hoogte werd gesteld, eiste hij 5% van de plaatselijke kaderleden weggezuiverd zou worden. 'Het is niet nodig om ze allemaal dood te schieten.' Een paar maanden later verhoogde Mao de quota in alle stilte met 10 procent.³⁴ Doordat Mao en het Politburo er lange tijd vanuit gingen dat de productiecijfers van de volkscommunes klopten ging hier de volgende fase in de Grote Sprong Voorwaarts mis; de industrialisering. Nu er genoeg graan geproduceerd werd kon er meer afgenomen worden ten bate van de stadsbevolking, waar de industrieën gevestigd werden. De graanverdeling was in het nadeel van het platteland omdat zij te weinig overhielden om van te leven. Deze urban bias was de derde belangrijke factor waardoor er grote tekorten graan ontstonden op het platteland, die daar vervolgens de

³⁰ MacFarquhar, Roderick, John K. Fairbank, red., *The Cambridge History of China, vol 14, The People's Republic, Part 1: The Emergence of Revolutionary China* (Cambridge 1987) 361.

³¹ MacFarquhar, red. *The Cambridge*, 363

³² Dikötter 165.

³³ Dikötter 116.

³⁴ Dikötter, 115.

hongersnood verergerden. Over de precieze percentages van het graan dat naar de steden vervoerd werd is niet veel bekend. Of Mao daar concrete ideeën over had is niet met zekerheid te zeggen maar hij schijnt wel aangegeven te hebben dat wanneer ze niet meer dan een derde deel zouden inzamelen voor de steden, het volk dan niet zou gaan rebelleren.³⁵

'Het lijkt er echter op dat het Graanbureau cijfers samenstelde die ver lagen onder wat buitenlandse waarnemers wisten te berekenen op basis van gepubliceerde regionale statistieken en wat de Statistische dienst in 1962 bijeenbracht. Kortom, bewijs uit verschillende bronnen laat zien dat de leveringen landelijk varieerden van 30 tot 37 procent, ver boven de meer gebruikelijke 20 tot 25 procent die tot 1958 was onttrokken.'³⁶

Ook hier is de bewijsvoering suggestief en niet degelijk te onderbouwen. Het blijkt niet goed mogelijk om met de informatie die er op die moment is goed duidelijk te krijgen hoe en door wie de beslissingen werden genomen. Ook de manier waarop Mao bijdroeg aan dit proces is niet helemaal duidelijk. De ene keer was hij dominant en drukte hij zijn ideeën door, een volgende keer gaf hij een ander lid van het Politburo de schuld van het mislukte beleid.

Soms zitten er ook tegenstrijdigheden in. Bijvoorbeeld wanneer Dikötter schrijft dat Mao de hoofdarchitect was van de Grote Sprong Voorwaarts en dus de voornaamste verantwoordelijkheid draagt voor de catastrofe die volgde³⁷, terwijl hij later aangeeft³⁸ dat een lokale leider in Xushui het initiatief neemt om het irrigatieproject uit te voeren als een veldtocht, waarbij arbeiders ingedeeld werden in bataljons, en gedwongen werden buiten te slapen en te eten in collectieve kantines. Wanneer Mao hier van hoort zegt hij: 'De praktijk van Xushui moet wijd en zijd worden bevorderd.' Waaruit blijkt dat de precieze inrichting van de communes nog niet geheel duidelijk was in september 1957.

Conclusie

De Grote Sprong Voorwaarts was een van de donkerste periodes van China van de twintigste eeuw. Ongelooflijk veel Chinezen stierven door honger, onderdrukking, uitputting of straf. Het aantal geschatte doden loopt ver uiteen. Nergens wordt precies omschreven wat De Grote Sprong Voorwaarts nu precies was. Overal komt in ieder geval terug de waterbeheercampagnes, de grote volkscommunes, het smelten van ijzer in achtertuin ovens, de verdeling van het voedsel en een versnelde uitbreiding van de industrie.

De precieze oorzaken van het hoge aantal doden loopt ook uiteen. In de meeste literatuur wordt aangegeven dat de stichting van de volkscommunes, waardoor de markt verdween en de staat verantwoordelijk werd voor de voedselverdeling, zorgde voor een grote ontwrichting van de voedselverdeling. Door de collectivisering verdween de motivatie bij arbeiders om meer te

³⁵ Dikötter 117.

³⁶ Dikötter 163.

³⁷ Dikötter, 13.

³⁸ Dikötter, 75.

produceren, of harder te werken, omdat ze er niet voor beloond werden. Verspilling van voedsel werd ook vaak genoemd, maar harde cijfers ontbreken. Een andere factor die een rol speelde als oorzaak van de hongersnood was de *urban bias*. Een steeds groter deel van de graanopbrengst werd opgeëist om de steden en industriële gebieden te voorzien van graan en voedsel. Maar hoe dit precies ging wordt niet duidelijk. Bepaalde de regering het deel of de partij?

Het valt op dat alle gelezen literatuur over dit onderwerp zich baseert op genoteerde uitspraken van leiders of op de officiële cijfers over geboorte- en sterftecijfers en voedselproductie van de Chinese regering, die pas in 1984 vrijgegeven werden. De gegevens over graanproductie zijn in de loop der jaren steeds aangepast. In eerste instantie waren ze veel te hoog en kwamen ze tegemoet aan de wensen van de leiders en met name Mao. Daarnaast zijn er nog getuigeverklaringen waarvan moeilijk te bepalen is wat de waarde ervan is. Echte feitelijke informatie over de besluitvorming en wat er besloten werd, is er niet. Die zijn te vinden in het Centrale Archief in Peking. Hoewel Frank Dikötter aangeeft dat hij beschikt over kopieën van notulen van vergaderingen van het Centrale Comité, geeft hij daar weinig concrete informatie over. De bewijsvoering is daardoor enigszins onduidelijk en lijkt subjectief.

Dat Mao een centrale rol speelde in het hele proces is duidelijk, hij was de bedenker van vele initiatieven van de Grote Sprong voorwaarts. Om de hongersnood te omschrijven als Mao's massamoord zoals Dikötter doet is erg suggestief en kan feitelijk niet goed onderbouwd worden. Daarnaast suggereert het dat Mao doelbewust en koste wat kost zijn doelen wilde bereiken. Dit wordt onderbouwd met enkele uitspraken van Mao maar dat is geen sluitende bewijsvoering. Op basis van de gegevens die nu bekend zijn over de Grote Sprong Voorwaarts en de gevolgen van deze politiek voor China is het moeilijk tot een verantwoorde conclusie te komen. Er waren tenslotte ook kaderleden die bewust de productiecijfers naar boven bijstelde om tegemoet te komen aan de druk van bovenaf. Er zijn teveel variabelen om de schuld van de hongersnood eenzijdig bij Mao te leggen.

Pas wanneer de Centrale Archieven in Peking hun deuren openen zal er meer duidelijkheid komen over de besluiten die genomen zijn en wie ze nam. Ook de rol van Mao kan dan beter onderbouwd worden. Tot die tijd blijft het toch enigszins gissen naar de werkelijkheid en kan niet zonder meer gesteld worden dat Mao 40 miljoen Chinezen vermoordde.

Bibliografie:

- Ashton, Basil. Kenneth Hill, Alan Piazza and Robin Zeitz, *Famine in China, 1958-61*, *Population and Development Review* Vol. 10, No. 4 (Dec., 1984)
- Becker, Jasper, *Hungry Ghosts, Mao's secret Famine* (New York 1996)
- Chang, Jung, John Halliday, *Mao The Unknown Story* (London 2005)
- Chén, Jerome. *Mao Papers: Anthology and Bibliography* (New York, 1979)
- Dietrich, Craig, *People's China, A Brief History* (New York 1998)
- Dikötter, Frank, *Mao's Massamoord, De geschiedenis van China's meest vernietigende catastrofe, 1958-1962* (Antwerpen 2011)
- Joffe, Ellis. *Party and Army: Professionalism and Political Control in the Chinese Officer Corps, 1949-1964* (Cambridge, 1965)
- Johnson, DG. China's great Famine: Introductory remarks. *China Economic Review* 9 (1998)
- MacFarquhar, Roderick, John K. Fairbank, red., *The Cambridge History of China, vol 14, The People's Republic, Part 1: The Emergence of Revolutionary China* (Cambridge 1987)
- Nathan, Andrew James. *A History of the China International Famine Relief Commission*. (Cambridge 1965)
- Kung, JK. en Justin Yifu Lin. The Causes of China's Great Leap Famine, 1959-1961. *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 52, No. 1 (Oktober 2003)
- Meng, Xin. Nancy Qian, Pierre Yared, *The Institutional Causes of China's Great Famine* (New York 2010)
- Mitter, Rana, *Modern China, A very Short Introduction* (New York 2008)
- Ó Gráda, Cormac, *Famine, A short history* (Princeton 2009)
- Sen, A. *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation* (Oxford, 1981)
- Sen, A. *Resources, Values and Development* (Oxford 1984)
- Spence, J.K., *The Search for Modern China* (New York 1990)
- Yang D.T., China's Agricultural Crisis and Famine of 1959-1961, *Comparative Economic Studies*, nr 50 (Blacksburg 2008)
- Yang, DL. Calamity and reform in China: State rural society, and institutional change since the Great Leap Famine. *Stanford University Press* (Stanford 1996)